

УДК: 336.142

В.Д. Дрозд, Є.О. Балацький, А.Д. Капустін

МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ РІЗНИХ РІВНІВ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

В статті розглянуто основні форми міжбюджетних відносин: бюджетне субсидіювання, вилучення коштів, бюджетні позики та взаємні розрахунки. Підкреслено, що більш поширеними інструментами перерозподілу фінансових ресурсів між ланками бюджетної системи є такі трансферти, як дотації вирівнювання та субвенції. Наголошено на програмі реформ міжбюджетних відносин.

The main forms of interbudget relations are examined in the article, namely: budget financing extraction of funds, budget loans and mutual settlement of accounts. It is underlined that such transfers as state subsidies for leveling and subventions are more widespread instruments as for redistribution of financial resources among the units of budget system. The necessity of interbudget reforms is underlined.

Ключові слова: бюджетна система, кодекс, різновиди міжбюджетних трансфертів, перерозподіл фінансових ресурсів, регулюючий вплив держави, програма реформ.

Комплекс проблем соціально-економічного розвитку країни на місцевому рівні обумовлює виникнення об'єктивної необхідності в посиленні регулюючого впливу держави на процеси територіального відтворення та фінансового забезпечення рівномірного постачання суспільних благ з метою подолання депресивності окремих регіонів, міст

та сприяння підвищення ефективності їх функціонування. Важливе значення при вирішенні цього завдання надається державному регулюванню у сфері формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів.

Дослідження впливу держави на процеси формування централізованих фондів грошових коштів на місцевому рівні з метою забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку регіонів, міст потребує адекватного розуміння сутності та використання таких категорій, як «фіскальне (бюджетне) регулювання», «регулювання міжбюджетних відносин», «міжбюджетне регулювання». Тобто, у зв'язку з необхідністю активізації державної регіональної політики в Україні постає потреба належного наукового обґрунтування сутності методів, форм та інструментарію державного регулювання місцевого фінансового забезпечення. При цьому вплив держави на формування місцевих бюджетів має реалізуватися шляхом проведення бюджетного регулювання, що в широкому розумінні означає процес упорядкування і регламентування розподільчих відносин, які складаються між органами влади та управління різних рівнів у бюджетній сфері [1].

Міжбюджетні відносини є важливою складовою фінансової системи будь-якої держави. Вони займають особливе місце в організації бюджетного процесу, оскільки забезпечують розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів між ланками бюджетної системи та між бюджетами одного рівня. За рахунок застосування механізму міжбюджетних відносин здійснюється мінімізація фіскальних дисбалансів при формуванні бюджетів.

Проблематикою міжбюджетних відносин в нашій країні займається досить значний загін учених та політиків, зокрема: Азаров М.Я., Бак Н.А., Буряченко А.Є., Кравченко В.І., Кузьменко О.А., П'ятченко Г.О. та інші. Проте ця проблематика потребує подальшого розгляду і розвитку як одна з пріоритетних в економічній науці та управлінні. Саме тому метою даної статті став показ еволюції законодавчої бази бюджетної системи України відповідно до зміни умов і потреб сталого розвитку та узагальнюючий розгляд на основі останніх даних міжбюджетних відносин різних рівнів у фінансовій системі країни.

Досягнення основної мети перерозподілу фінансових ресурсів через систему міжбюджетних трансфертів, а саме — підвищення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування виконувати покладені на них соціально необхідні повноваження, — має певні обмеження.

З одного боку, при цільовій спрямованості міжбюджетних відносин на підвищення бюджетної забезпеченості «найбідніших» регіонів до певного мінімально гарантованого рівня зменшуються стимули дотаційних регіонів до самореалізації, оскільки фінансова забезпеченість їх бюджету і так досягне необхідного, однакового для усіх рівня, за рахунок розподілу міжбюджетних трансфертів.

З іншого боку, існує метод міжбюджетного вирівнювання, який полягає в тому, що поряд із вирівнюванням бюджетної забезпеченості місцевих бюджетів створюються стимули нарощувати їх власну дохідну базу, який також має певні недоліки. Зокрема, при такому вирівнюванні бюджети малозабезпечених адміністративно-територіальних одиниць навіть після отримання трансфертів можуть мати низький рівень фінансової забезпеченості [2].

Правовою підставою для функціонування механізму міжбюджетних відносин є: законодавчо закріплений розподіл повноважень та відповідальності між державною владою та органами місцевого самоврядування у сфері надання управлінських, громадських та інших послуг; гарантія держави щодо фінансування делегованих повноважень органів місцевого самоврядування; визначення механізму бюджетного вирівнювання; встановлення фіскальних повноважень та відповідного порядку розподілу податків, зборів і платежів між бюджетами [3].

Міжбюджетні відносини, як і в цілому бюджетна система, безпосередньо залежать від адміністративно-територіального поділу в країні та форми державного устрою. Так, в унітарних країнах виділяють, як правило, два рівні суб'єктів міжбюджетних відносин – центральні органи державної влади та органи місцевого самоврядування. В Україні до суб'єктів міжбюджетних відносин, окрім названих, належать також органи влади Автономної Республіки Крим (АРК).

У федеративних країнах система організації міжбюджетних відносин є більш складною та багаторівневою. Суб'єктами міжбюджетних відносин у країнах з федеративним державним устроєм виступають, як мінімум, три рівні влади – федеральні органи державної влади, органи влади суб'єктів федерації та органи місцевого самоврядування [4].

Що стосується України, то враховуючи унітарний державний устрій та досвід організації міжбюджетних відносин в розвинених країнах, система міжбюджетних відносин країни повинна ґрунтуватися на засадах бюджетного унітаризму з урахуванням окремих принципів бюджетного федералізму та концепції субсидіарності.

В Україні регулювання міжбюджетних відносин має здійснюватися на наступній законодавчо-нормативній основі: Конституції України, Бюджетного кодексу, Закону України «Про Державний бюджет» на відповідний рік, Закону України «Про місцеве самоврядування», а також Постанов КМУ (у тому числі Постанови КМУ «Про затвердження Порядку розрахунку обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання, субвенцій, коштів, що передаються до бюджету вищого рівня) та нормативів відрахувань від загальнодержавних податків і зборів») та інших нормативно-правових актів. З прийняттям Бюджетного кодексу України у 2001 році [5] порядок формування доходів і видатків місцевих бюджетів та організація взаємовідносин між ними суттєво змінилися. Зокрема, позитивний вплив на розвиток міжбюджетних відносин в Україні здійснило впровадження формульної системи розрахунку міжбюджетних трансфертів, за рахунок чого була забезпечена незалежність обсягів дотацій вирівнювання та коштів, які передаються до державного бюджету з місцевих, від фактичного рівня виконання місцевих бюджетів за доходами і видатками. Основними параметрами, що враховуються при розподілі обсягу трансфертів між бюджетами, стали: кількість жителів та споживачів соціальних послуг; індекси відносної податкоспроможності відповідного міста чи району; нормативи бюджетної забезпеченості з корегуючими коефіцієнтами, тощо. Крім того, відбувся перехід до прямих відносин між бюджетами АРК, областей, міст республіканського і обласного значення, районними бюджетами та державним бюджетом.

Розвитку системи міжбюджетних відносин в Україні сприяло також чітке розмежування видатків між різними рівнями бюджетів та запровадження поділу доходів місцевих бюджетів на такі, що враховуються, і такі, що не враховуються при визначенні

міжбюджетних трансфертів. Це створило основу для проведення розрахунків обсягів дотацій вирівнювання, що надаються місцевим бюджетам [6].

Таким чином, впровадження в дію Бюджетного кодексу України, з одного боку, дозволило встановити нові засади регулювання міжбюджетних відносин та створити передумови для розвитку самостійності місцевого самоврядування. Поряд із цим, залишився ряд недоліків у функціонуванні бюджетної системи. Зокрема, необґрунтований розподіл доходів між бюджетами різних рівнів та недостатність власної дохідної бази місцевих бюджетів на виконання не лише делегованих, але і власних повноважень, призвели до необхідності здійснення значних обсягів бюджетного субсидіювання. Це, в результаті, проявилось в низькій децентралізації та недостатній автономності місцевих бюджетів.

Наступним етапом у розвитку бюджетного законодавства в Україні стало прийняття у 2010 році нової редакції Бюджетного кодексу (БК), яка зафіксувала ряд змін у функціонуванні бюджетної системи країни [7]. Серед змін, що безпосередньо торкнулися організації міжбюджетних відносин в Україні, слід відзначити наступні.

По-перше, новою редакцією БК було уточнено склад міжбюджетних трансфертів, до яких були віднесені: дотації вирівнювання; субвенції; кошти, що передаються до державного бюджету та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів; додаткові дотації.

Відповідно склад трансфертів, що передаються з Державного бюджету України до місцевих, був доповнений додатковою дотацією на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів. Згідно з новою редакцією БК, розподіл обсягу додаткової дотації на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів між бюджетом АРК та обласними бюджетами здійснюється на підставі критеріїв, визначених Кабінетом Міністрів України, та затверджується законом про Державний бюджет України.

По-друге, новою редакцією БК були внесені деякі зміни до розрахунку дотації вирівнювання місцевим бюджетам. Зокрема, було введено новий параметр, який повинен враховуватися у формулі розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів, а саме — норматив кількості працівників органів місцевого самоврядування в розрахунку до кількості населення. Крім того, були переглянуті й інші параметри, що враховуються при розрахунку дотації вирівнювання. Наприклад, була змінена періодичність перегляду індексів відносної податкоспроможності бюджетів, а саме — не частіше, ніж раз на рік (тоді як за попередньою редакцією БК — не частіше одного разу на 3 роки). Більш того, передбачені випадки, коли індекси відносної податкоспроможності місцевих бюджетів можуть змінюватися та переглядатися частіше одного разу на рік (ст. 98), а саме:

1. При виділенні нових або зміні статусу вже існуючих адміністративно-територіальних одиниць;
2. При зміні місцезнаходження суб'єктів господарювання — платників податків;
3. При зміні податкового законодавства.

Незважаючи на ряд удосконалень в бюджетному законодавстві, впроваджених новою редакцією Бюджетного кодексу, актуальним залишається формування ефективної системи міжбюджетного вирівнювання, яка б забезпечувала стимулювання самостійного економічного розвитку регіонів.

Разом інструменти бюджетного субсидювання та вилучення коштів бюджетів нижчого рівня складають систему міжбюджетних трансфертів, які в цілому являють со-

бою сукупність фінансових відносин щодо перерозподілу бюджетних коштів між різними бюджетами. Так, згідно з чинним вітчизняним законодавством до міжбюджетних трансфертів належать як кошти, одержувані місцевими бюджетами з державного, так і кошти, що перераховуються до державного бюджету з місцевих.

Міжбюджетні трансферти є основною формою здійснення міжбюджетних відносин та одним із головних джерел наповнення місцевих бюджетів, а тому вони виступають важливим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку регіонів та окремих адміністративно-територіальних утворень.

Дотації вирівнювання надаються з державного бюджету України бюджетам АРК, обласним та районним бюджетам, бюджетам міст Києва та Севастополя, а також міст республіканського та обласного значення. У свою чергу, із бюджетів міст Києва та Севастополя, міст республіканського і обласного значення здійснюються дотації бюджетам районів у містах, сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань.

Що стосується наступного виду міжбюджетних трансфертів – субвенцій, то вони можуть надаватися бюджетами різних рівнів, включаючи і державний, і місцеві бюджети.

У державному бюджеті України можуть передбачатися наступні види субвенцій, що надаються місцевим бюджетам:

- субвенція на здійснення програм соціального захисту (наприклад, пільги ветеранам війни і праці, допомога сім'ям з дітьми, додаткові виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг, компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян);

- субвенція на компенсацію втрат доходів бюджетів місцевого самоврядування на виконання власних повноважень внаслідок надання пільг, встановлених державою;

- субвенція на виконання інвестиційних проектів – визначення отримувача субвенції відбувається на засадах конкурентності між бюджетами місцевого самоврядування; при цьому субвенції на виконання інвестиційних проектів надаються з Державного бюджету України бюджетам АРК, обласним бюджетам, бюджетам міст Києва та Севастополя з їх подальшим перерозподілом для бюджетів місцевого самоврядування; інші субвенції.

У свою чергу, субвенції з місцевих бюджетів надаються на наступні цілі: утримання об'єктів спільного користування чи ліквідація негативних наслідків діяльності таких об'єктів; виконання власних повноважень територіальної громади сіл, селищ, міст та їх об'єднань; субвенції на виконання інвестиційних проектів та інші цілі.

У складі субвенцій, що надаються місцевим бюджетам з державного бюджету (ДБУ), найбільша частка припадає на субвенції соціального значення, зокрема, у 2007-2009 роках їх питома вага знаходилася в межах 62–76% (табл. 1). У складі субвенцій соціального значення основною є субвенція на допомогу сім'ям з дітьми (41-56% загального обсягу субвенцій), а також субвенція на оплату енергоносіїв (8-14%). При цьому загальний обсяг субвенцій, наданих з державного бюджету протягом 2007-2009 рр., знизився від 34,7 млрд. грн. до 29,4 млрд. грн., тобто на 15,3 %.

Таблиця 1

Фактичні обсяги та структура субвенцій, наданих із загального та спеціального фонду ДБУ у 2007–2009 рр.*

Субвенції	2007 р.		2008 р.		2009 р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Всього по субвенціях соціального значення, у т.ч.:	26565,0	76,5	19468,8	62,5	20390,7	69,3
- субвенція на допомогу сім'ям з дітьми	19684,4	56,7	12997,6	41,7	16023,9	54,5
- субвенція на оплату енергоносіїв	4993,7	14,4	4500,9	14,4	2333,5	7,9
- субвенція на надання пільг з послуг зв'язку та компенсацію за пільговий проїзд	1226,0	3,5	1309,4	4,2	1372,4	4,7
Інші субвенції	6239,8	18,0	4490,7	14,4	3533,4	12,0
Субвенції із загального фонду, всього	32804,9	94,5	23959,5	76,9	23924,1	81,4
Субвенції зі спеціального фонду, всього	1922,1	5,5	7185,9	23,1	5480,5	18,6
Всього субвенцій	34727,0	100,0	31145,4	100,0	29404,6	100,0

* Складено авторами за даними Державного казначейства України. — [www://treasury.gov.ua](http://www.treasury.gov.ua).

Найбільшу питому вагу в структурі міжбюджетних трансфертів, що здійснюються з Державного бюджету України, займають дотації вирівнювання та субвенції соціального значення (табл. 2).

Таблиця 2

Структура міжбюджетних трансфертів, виплачених з Державного бюджету України у 2008–2009 рр.*

Показники	2008		2009	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Субвенції соціального значення	18284054,40	30,88	19548675,10	32,87
Дотація вирівнювання	28810449,20	48,66	31125163,10	52,34
Всього трансфертів по загальному та спеціальному фондах	59203449,20	100,00	59471228,10	100,00

* Складено авторами за даними Державного казначейства України — [http:// www.treasury.gov.ua](http://www.treasury.gov.ua).

Дані таблиці 2 свідчать про те, що приблизно половину усіх трансфертів, виплачених з Державного бюджету у 2008–2009 рр., становить дотація вирівнювання. Ще близько третини усіх міжбюджетних трансфертів припадає на субвенції на здійснення програм соціального захисту. Таким чином, в цілому одним із суттєвих недоліків існуючої

системи міжбюджетних відносин в Україні є спрямованість міжбюджетних трансфертів на забезпечення поточного споживання та відсутність при цьому стимулів для розвитку власного фінансового потенціалу регіонів.

В аспекті розгляду системи міжбюджетного вирівнювання доцільно відзначити той факт, що основними бюджетами-донорами є міські бюджети, а найбільшими «споживачами» дотацій вирівнювання є бюджет АРК та обласні бюджети, зокрема Львівської, Харківської, Луганської, Хмельницької областей (табл. 3). При цьому обсяги фінансових ресурсів, що надходять до обласних бюджетів у вигляді дотацій, суттєво перевищують обсяги аналогічних надходжень до міських бюджетів і бюджетів районів. Наприклад, у 2010 році серед міських бюджетів найбільші обсяги дотацій вирівнювання отримали бюджети міст Макіївка (222394,6 тис. грн.), Кривий Ріг (175459,4 тис. грн.), Херсон (163609,2 тис. грн.). У той же час, максимальні обсяги дотацій вирівнювання, наданих обласним бюджетам, у 2010 р. знаходились на рівні 420,8 – 803,4 млн. грн.

Таблиця 3

Найбільші бюджети-донори та найбільші дотаційні бюджети у 2008–2010 рр. серед обласних бюджетів*

	2008	2009	2010
Найбільший обсяг дотацій надійшло до обласних бюджетів:	1) АРК (515130,2 тис. грн.)	1) Львівської області (617487,4 тис. грн.)	1) Львівської області (803407,8 тис. грн.)
	2) Львівської області (503871,1 тис. грн.)	2) АРК (524904,6 тис. грн.)	2) Харківської області (613740,5 тис. грн.)
	3) Харківської області (392815,5 тис. грн.)	3) Харківської області (488601,4 тис. грн.)	3) Луганської області (534983,71 тис. грн.)
	4) Хмельницької області (290145,2 тис. грн.)	4) Луганської області (387158,2 тис. грн.)	4) Донецької області (490266,4 тис. грн.)
	5) Вінницької області (287201,1 тис. грн.)	5) Хмельницької області (329153,2 тис. грн.)	5) Хмельницької області (420795,7 тис. грн.)
Найменший обсяг дотацій надійшло до обласних бюджетів:	1) Київської області (122060,3 тис. грн.)	1) Київської області (32560,5 тис. грн.)	1) Київської області (127603,1 тис. грн.)
	2) Донецької області (134794,7 тис. грн.)	2) Чернівецької області (212427,8 тис. грн.)	2) АРК (138201,9 тис. грн.)
	3) Чернівецької області (186584 тис.грн.)	3) Одеської області (218015,5 тис. грн.)	3) Дніпропетровської області (158621,3 тис. грн.)
	4) Кіровоградської області (192862,7 тис. грн.)	4) Кіровоградської області (232011,9 тис. грн.)	4) Чернівецької області (265898,4 тис. грн.)
	5) Полтавської області (200120,9 тис. грн.)	5) Сумської області (235449,7 тис. грн.)	5) Сумської області (293660,5 тис. грн.)

*Складено авторами за Законами України про Державний бюджет за відповідні роки.

Слід відзначити ще один аспект, який впливає на ефективність функціонування бюджетної системи України. На сьогоднішній день у вітчизняній фінансовій системі міжбюджетні трансферти виступають основними інструментами бюджетного регулювання. У той же час, досвід розвинених країн свідчить про те, що поряд із успішним використанням механізму міжбюджетних трансфертів у бюджетній системі держави доцільно застосовувати й інші фінансові інструменти міжбюджетних відносин, такі як бюджетні позики та горизонтальні розрахунки.

Звуження міжбюджетних відносин лише до механізму міжбюджетних трансфертів, основну частку яких займають дотації вирівнювання, обмежує гнучкість бюджетної системи та знижує ефективність її функціонування, що може проявлятися у наступному [8]:

– вирівнювання фінансової спроможності бюджетів за рахунок міжбюджетних трансфертів спричиняє незацікавленість органів місцевого самоврядування, з одного боку, раціонально використовувати надані бюджетні кошти, а по-друге, – нарощувати власну дохідну базу;

– механізм фінансового вирівнювання бюджетів за допомогою міжбюджетних трансфертів не може повною мірою забезпечити справедливий перерозподіл фінансових ресурсів між адміністративно-територіальними одиницями та гарантувати рівний доступ громадян до суспільних послуг, оскільки не можуть бути враховані усі особливості розвитку регіону;

– використання лише механізму міжбюджетних трансфертів не може забезпечити збалансованість доходів і видатків бюджету протягом усього бюджетного періоду.

Використання механізму бюджетних позик дозволяє швидко реагувати та надавати фінансову підтримку бюджетам у разі виникнення форс-мажорних обставин або при різких змінах економічної кон'юнктури, що є особливо актуальним в умовах виникнення фінансових криз та підвищення потреби місцевих бюджетів у короткострокових фінансових ресурсах.

Про необхідність застосування такого інструменту міжбюджетних відносин, як бюджетні позики, свідчить і значне зростання обсягів короткострокових позик, залучених до місцевих бюджетів з єдиного казначейського рахунку у 2009–2010 рр. (рис. 1).

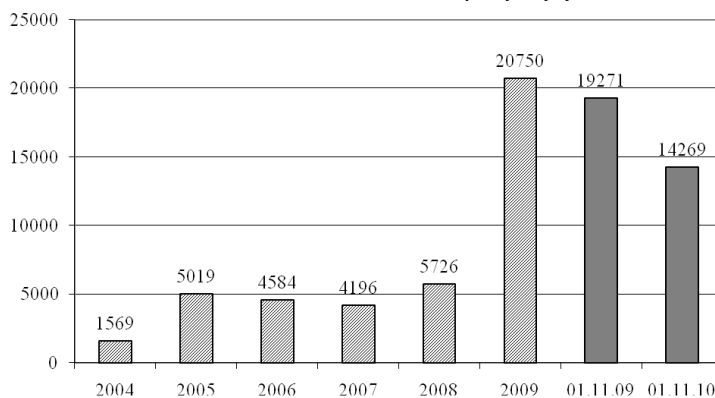

Рис. 1. Динаміка короткострокових позик, наданих з єдиного казначейського рахунку за період з 2004 року по 01.11.2010 року, млн. грн.

Складено авторами за даними Державного казначейства України — <http://www.treasury.gov.ua>.

Так, якщо у 2005–2008 рр. щорічний обсяг короткострокових позик, наданих з єдиного казначейського рахунку, знаходився в межах від 4,2 млрд. грн. до 5,7 млрд. грн., то у 2009 р. їх обсяг різко зріс і склав понад 20 млрд. грн. Така тенденція зберігається і у 2010 р., зокрема станом на 01.11.2010 р. обсяг наданих з єдиного казначейського рахунку короткострокових позик досяг майже 19,3 млрд. грн.

Варто звернути увагу на ще одну форму організації міжбюджетних відносин, а саме – взаємозалік або взаємні розрахунки між бюджетами. Останні виникають у ситуації, коли необхідно здійснити перерозподіл фінансових ресурсів між бюджетами вже після їх затвердження. Так, в процесі виконання бюджетів може відбутися зміна в розподілі окремих доходів чи видатків бюджетів, внаслідок чого виникає касовий розрив. Для усунення такого дисбалансу видатки одного бюджету покриваються за рахунок коштів іншого.

Регулювання операцій зі взаєморозрахунків між бюджетами здійснюється на основі Наказу ДКУ «Про затвердження Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів» [9]. Зокрема, до операцій за взаємними розрахунками між бюджетами висуваються наступні вимоги:

- повинні проводитися виключно у грошовій формі, якщо інше не передбачено чинним законодавством;
- здійснюються між бюджетами різних рівнів, що безпосередньо пов'язані між собою ієрархічно;
- взаємні розрахунки між бюджетами повинні бути погашені до кінця бюджетного року.

Таким чином, міжбюджетні відносини виступають важливою складовою фінансової системи держави і сприяють забезпеченню рівномірного та пропорційного розвитку окремих адміністративно-територіальних одиниць. Практична реалізація відносин між бюджетами забезпечується через окремі їх форми та види, основними з яких в Україні є дотації вирівнювання та субвенції.

Про постійну надзвичайну важливість міжбюджетних відносин в нашій країні яскраво свідчать важливі положення в практично програмному зверненні Президента України до співвітчизників 03.06.2010 р. з нагоди відзначення 20-річчя Декларації про державний суверенітет [10].

Саме в цьому зверненні Президент країни, виділяючи основні напрямки економічної політики, на перше місце цілком умотивовано поставив стійке економічне зростання, для досягнення якого серед комплексу заходів виділено реформи міжбюджетних відносин при посиленні контролю за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів. «У рамках реформи ми обов'язково виконаємо зобов'язання розширити економічні повноваження регіонів. У першу чергу маю на увазі підвищення автономності місцевих бюджетів, збільшення їх доходної бази» [10].

Бачимо чудові формулювання завдань, але до них конче потрібні відповідні механізми, інституції здійснення, а головне, належна організація захисту інтересів громади країни, яких, знову ж таки велично означено у щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради від 7.04.2011 р. як «людський капітал» [11]. Конче необхідно, щоб пристойні програми почали втілюватися в життя на благо широкого загалу країни [10].

1. Бак Н.А. Міжбюджетні відносини як складова бюджетного регулювання / Н. А. Бак // Фінанси України. – 2002. – № 5. – С. 78–82); 2. Большаков Д.В. Тенденция раз-

виття устойчивости городских бюджетов (на материалах Северо-Западного федерального округа России) : дис. ... канд. эконом. наук: 08.00.10 / Д.В. Большаков. — СПб, 2003. — 181 с.; 3. *Салямон-Міхеева К. Д.* Міжбюджетні відносини, як фінансовий механізм держави / К. Д. Салямон-Міхеева // Економіка. Фінанси. Право. — 2009. — № 3. — С. 19–25; 4. *Кузьменко О.А.* Значення оптимізації міжбюджетних відносин для держави та регіонів (організаційно-правовий аспект) / О.А. Кузьменко // Форум права. — 2009. — № 1. — С. 281–287; 5. Бюджетний кодекс України: за станом на 1 червня 2008 р. — К.: Школа, 2008. — 80 с. — (Закони України). — ISBN 978-966-661-901-6.; 6. *Степанова В. О.* Організація міжбюджетних відносин в Україні: сучасний стан, проблеми і перспективи / В. О. Степанова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2009. — № 4. — С. 115–120; 7. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 р. № 2452 — III. — <http://www.rada.gov.ua>; 8. *Буряченко А. Є.* Короткострокові позички як інструмент оперативного бюджетного регулювання / А. Є. Буряченко // Фінанси України. — 2010. — № 3. — С. 22–30; 9. Про затвердження Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів : наказ ДКУ від 04 листопада 2002 р. № 205. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>; 11. <http://www.segodnya.ua/print/transcripts/14142064.html>. 10. Урядовий кур'єр. — 8 квітня. — 2011. — с. 2.